

MİRAC KAVRAMININ ALEVİ SÖZLÜ KÜLTÜRÜ AÇISINDAN İNCELENMESİ: ÇUBUK-ŞABANÖZÜ ÖRNEĞİ*

The Analysis of “Mi’raj” Concept Regarding the Alevi Oral
Traditions: The Example of Çubuk-Şabanözü Region

Sadettin KALENDEROĞLU**

Cenk GÜRAY***

Öz

Miraç kavramı diğer birçok inanç sisteminde olduğu gibi İslam’da ve İslam içerisindeki tasavvufi tarikatların birçoğunun inanç dünyasında da önemli yere sahiptir. Sadece inanç dünyası ile sınırlı kalmayıp tarikatların kendine özgü ritüellerinin de temel dayanağı olarak gösterilebilen Hz. Muhammed’in miracı bu yönü ile İslam kültürü içerisinde özellikle Alevilik’te somut bir şekilde gözlemlenebilmektedir. Anadolu’da buldukları coğrafyadan bağımsız olarak Alevi toplulukların hafızasında küçük ayrıntılar dışında birbirine çok yakın olan “Miraç ve Kırklar Cemi” anlatıları mevcuttur. Aleviliğin gerek teolojisi gerekse de temel ritüelleri için temel dayanak noktası olarak görülen miraç ve Hz. Muhammed’in miraç dönüşü uğradığı Kırklar Meclisi, “miraç-inanç” ve “miraç-ritüel” ilişkisini inceleyebilmek adına Anadolu’daki diğer inanç sistemleri için de önemli bir model teşkil etmektedir. Anadolu’da Geleneksel Aleviliğin günümüzde dahi inançsal ve ritüelik bir bütünsellik içerisinde devam ettiği Çubuk ve Şabanözü bölgeleri bünyelerinde Aleviliğin miraç algısına dair zengin edebi, görsel ve müzikal eserler barındırmaktadır. Bu eserler diğer coğrafyalarda varlık gösteren Alevi topluluklarının belleklerinde mevcut olan “Miraç ve Kırklar Cemi” anlatıları ile örtüşür nitelik taşımaktadır. Makalede önce yazılı kaynaklardaki Miraç ve Kırklar Cemi anlatısının çözümlenmesi yapılmış daha sonra gerek Çubuk gerekse de Şabanözü bölgelerine dair sözlü kaynaklar ile yapılan söyleşiler sonucunda miraca dair çözümlenmeyi destekler nitelikte olan bilgiler toplanmıştır. Çalışma için Şabanözü’nün Çapar, Göldağ ve Kutluşar köylerinde tarafımızca yapılan söyleşiler ve alan araştırması kayıtları kullanılmış olup daha önce söz konusu bölgeye dair yapılmış olan çalışmalardan da faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, miraç, kırklar cemi, miraçlama, Çubuk, Şabanözü

Abstract

Similar to many other belief systems, the concept of “Mir’aj” holds a great importance in the symbolic cosmos perception of Islam and the related Mystical Sufi Movements. In addition to this philosophic importance, Hz. Muhammad’s “Mir’aj” journey can be stated as a fundamental root for the rituals of many Sufi orders including Alevism. The memories of Alevi communities in Anatolia hold very close mir’aj narratives independent from the regions they occupy. The “Mir’aj” and “Cem of Forties” visited by Hz. Muhammad on his way back, that stands as an origin for the theology and the rituals of the Alevi Belief System, might also represent a suitable model to examine “Mir’aj-Belief” and “Mir’aj-Ritual” relations for many other belief systems in Anatolia. Çubuk-Şabanözü region, in which traditional Alevi belief system still lives with a theological and ritual based integrity, possesses a very unique literal, visual and musical creations about the Mir’aj perception of Alevi belief system. These creations go hand in hand with the “Mir’aj and the Cem of Forties” narratives lying in the

* Makalenin Geliş Tarihi: 05.09. 2019, Kabul Tarihi: 14.11.2019. DOI: 10.34189/hbv.92.009

** Araştırmacı, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Gülhane Tıp Fakültesi 5.Sınıf Öğrencisi, sadettin.kalenderoglu@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9697-9871>

*** Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi Ankara Devlet Konservatuarı Müzik Bilimleri Bölümü Müzik Teorileri Anabilim Dalı, cenk.guray@hacettepe.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9410-725X>

memories of Alevi communities living in the other regions of Anatolia. In the first part of the paper, the narratives of “Mir’aj and Cem of Forties” in the written sources are examined and supporting knowledge gathered through the interviews conducted by oral resources is presented in the second part of the paper. For developing the final text of the paper, the interviews and the reports of field works carried out by the authors in the Çapar, Göldağ and Kutluşar villages of Şabanözü are used and these materials are supported by the previous studies on similar topics carried out on the region.

Keywords: Alevi belief system, mir’aj, cem of forties, miraçlama, Çubuk, Şabanözü

1. Giriş: Kuran-ı Kerim Açısından Miraç Kavramı

Hiz. Muhammed’in “Allah” katına yaptığı mitolojik bir seyahati anlattığına inanılan miraç hadisesi tüm İslam kültürü ve sanatı adına da önemli ilham kaynaklarından biri olmuştur. İslam Tasavvufunun temel dayanağı olan “batın” ve “zahir” bilgiler arasındaki bağlantı ve bu kavramlar üzerinden Hiz. Muhammed ve Hiz. Ali arasında oluşturulan bir iletişim “miraç” hadisesinin de temelinde yatmaktadır.

Kuran-ı Kerim’de miraç hadisesi “İsra” ve “Necm” surelerinde aktarılmaktadır. Kelime olarak “gece yolculuğu” anlamına gelen İsra suresine göre miraç hadisesinin başlangıcı şöyle ifade edilmektedir:

“Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Harâm’dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ’ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir; O, gerçekten işittendir, görendir.” (İsra: 17/1)

Necm suresi ise miraç hadisesini özellikle Alevilik inancında miracın temel işlevi olan “kutsal bilgi” ile irtibata özel bir vurgu yaparak aktarmaktadır: “Battığı zaman yıldızla andolsun ki, arkadaşınız (Muhammed) sapmadı ve bâtıla inanmadı; o, arzusuna göre de konuşmaz. O (bildirdikleri) vahyedilenden başkası değildir. Çünkü onu güçlü kuvvetli ve üstün yaratılışlı biri (Cebrail) öğretti. Sonra en yüksek ufukta iken asıl şekliyle doğruldu. Sonra (Muhammed’e) yaklaştı, derken daha da yaklaştı. O kadar ki (birleştirilmiş) iki yay arası kadar, hatta daha da yakın oldu. Bunun üzerine Allah, kuluna vahyini bildirdi. (Gözleriyle) gördüğünü kalbi yalanlamadı. Onun gördükleri hakkında şimdi kendisi ile tartışacak mısınız? Andolsun onu, Sidretü’l-Müntehâ’nın yanında önceden bir defa daha görmüştü. Cennetü’l-Mevâ da onun yanındadır. Sidre’yi kaplayan kaplamıştı. Andolsun o, Rabbinin en büyük âyetlerinden bir kısmını gördü.” (Necm: 53/1-18)

Söz konusu ayetlere göre toplumun algısına yerleşen miraç kavramı Anadolu’daki İslam anlayış ve yorumlarının her birinde kendine has bir anlam dünyası ile buluşarak, ibadet açısından önemli pek çok sembolü var etmiştir. Bu anlamda miracı temel alan semboller “müzikal” ve “edebî” pek çok kalıp ile birleşerek inanç kültürünün hafızalara aktarılmasında öncül bir rol oynamışlardır. Böylesi bir semboller dünyasının en fazla yaşandığı inanç anlayışlarından biri de “hafıza temelli bir düşünce” geleneğini içinde taşıyan Alevilik inancıdır.

2. Tarihsel Süreç İçinde Anadolu'da Miraç Sembolü ve Alevilikteki Yansıması

2.1 Dönemin Tarihsel ve Sosyal Özellikleri

13. yüzyılın başlarından itibaren Moğol istilalarının da etkisi ile İran-Horasan bölgesi başta olmak üzere Suriye, Irak, Azerbaycan, Maverâünnehir gibi civar coğrafyalardan Anadolu'ya gelen Türkmen Babaları¹, Rum Abdalları veya Horasan Erenleri olarak adlandırılan topluluklar, bölge halkının İslam'ı benimsemesinde önemli rol oynamıştır (İnalçık, 2009: 4-6; Ocak, 2011: 27; Barkan, 2008: 150). Söz konusu Türkmen Babaları'nın bir kısmının soylarının On İki İmam aracılığı ile Hz. Muhammed ve Hz. Ali'ye dayanıyor olduğuna dair inanç ve bu kişiler ile kurduklarına inanılan "mistik iletişim" onların halk tarafından benimsenip inançsal bir otorite olarak kabul edilmelerini kolaylaştırmıştır (Karamustafa, 2015: 48). Bu dönemde halk tabanı manevi bir otorite olarak gördükleri Türkmen Babalar etrafında kümelenmiş, böylelikle günümüzde "ocak" olarak tanımlanan "seyyid merkezli" Alevi inancının günümüze kadar aktarılmasında büyük bir rol alan hiyerarşik yapının da temeli oluşturulmuştur (Karamustafa, 2015: 48; Ocak, 2013: 55-56; Yaman, 2004: 148-149). Bu dönemde Anadolu'da etkisini göstermeye başlayan Türkmen Babaları-Horasan Erenleri etrafında kümelenen toplulukların İslam anlayışı şer'i kalıplardan uzak, daha çok ilahi aşk ve cezbeyle dayanan İran-Horasan tasavvuf ekolünü takip eden bir inançsal altyapıya sahiptir (Karamustafa, 2007: 84). Bu dönem Anadolu'da varlık gösteren, "Abdalan-ı Rum" olarak da anılan ve Türkmen Babalarının liderliğinde manevi bir örgütlenme kuran "derviş toplulukları" Anadolu'nun manevi fethinde önemli rol oynamıştır (Barkan, 2008: 150).

Söz konusu derviş toplulukları "mistik" temelli bir doğa, evren ve Tanrı anlatısı üzerinde kurguladıkları, "menkıbevi" ve "mitolojik" özellikler taşıyan bir inanç dünyasının temsilcileri olarak öne çıkmakta ve yazılı referanslardan daha çok sözlü kültür içinde aktarılan "şifahi" bir dini yapı içinde yaşamaktaydılar (Ocak, 1996: 81; 2008: 48-49). Bu inanç dünyası içinde söz konusu toplulukların dinî önderleri konumunda olan "Türkmen Babaları" bazı durumlarda kendilerindeki "Tanrısal güce" veya "Tanrısal tezahüre" gönderme yapabildikleri gibi, "doğüstü" güçleri aracılığıyla-şamanik geleneklerde olduğu gibi "göksel yolculuklar yapabildiklerini" ve bu anlamda "kutsal varlıklarla buluşabildiklerini" belirtmekteydiler (Ocak, 2005: 141).

Anadolu'ya "Orta Asya, Horasan, İran, Irak ve Suriye" gibi bölgeler aracılığıyla gelen derviş gruplarının yanlarında getirdikleri "mitolojik miras", gerek Anadolu'da daha önce oluşmuş olan gerekse de İslam aracılığıyla ortaya konmuş "menkıbevi" gelenekler büyük bir doğallıkla bütünleşmiş ve ortaya oldukça özgün bir "Anadolu İslam mitolojisi" çıkmıştır. Bu mitolojinin en önemli öğelerinden biri de "Hz. Muhammed'in" eski Türkmen geleneklerinin "göksel yolculukları" ile büyük bir oranda benzerlik gösteren "mitsel yolculuğu" yani "miracıdır."

Bu noktada Elvan Çelebi'nin söz konusu döneme ait *Name-i Kudsi* adlı eserinde, Türkmen Babaları'ndan Dede Garkın'ı anlattığı kısımlardaki bilgiler de önem arz etmektedir. Aşağıdaki satırlarda Hz. Muhammed ile özdeşleşen “miraç hadisesinin” Dede Garkın tarafından da ruhsal bir deneyim olarak tecrübe edildiği görülmektedir:

“Gar ol gar kim Dede Garkın
Raziya'llahu anhu di amin
Ruhı vü sirri kıldıdı ol tac
Anda her lahzada basa mi'rac” (Tulum, 2017: 70)

2.2 Miraç Sembolizminin Alevilik Açısından Anadolu'da Gelişiminin Tarihsel Süreç İçinde Edebi Eserlere Yansımaları

Hz. Muhammed'in yaşadığı miraç, Dede Garkın örneğinde olduğu gibi, söz konusu dervişlerin bireysel olarak kendi içlerinde tecrübe edip Tanrı'ya ulaşabilecekleri bir “olgunlaşma modeli” olarak öne çıkmaktaydı. Söz konusu “olgunlaşma modeli” işaret edilen derviş gruplarının mirasının öncelikli taşıyıcısı olan “Anadolu Aleviliği” aracılığıyla aktarılmaya devam etmiştir. Bu yüzden, Anadolu Aleviliği'nde “Miraç ve Kırklar Cemi anlatısına” dair motifleri 13. yüzyıldan itibaren edebi eserlerde takip edebilmek mümkündür. Bunun ilk örnekleri 13. yüzyılın ilk yarısında doğduğu düşünülen, Hacı Bektaş-ı Veli ve döneminin tasavvuf zümreleri ile sıkı bir etkileşimde bulunmuş olan Yunus Emre'nin eserlerinde gözlemlenebilir.

“Gökte Peygamber ile mi'râcı kılan benim
Ashab-ı suffa ile yalınca kalan benim

Sabr ile kanaati hoş veriptir anlara
Kırk kişi bir gömleğe kanâat kılan benim

Kırkından birisine çaldım idi neşteri
Kırkından kan akıdıp ibret gösteren benim”

“Doksan bin Hak kelâmını eyleyince Habib ile
Otuz bini sır olunca ol vakit ben anda idim” (Gölpınarlı, 2013)

14. yüzyılda Antalya Elmalı Tekke Köyü'nde yaşamış olan ve Alevilik ile Bektaşilik inanç sistemlerinin kökenleri açısından önemli bir konumda duran, hatta hemen her yöredeki Alevilik uygulamalarında kendi adıyla anılan cemlere rastlanan (Karakaş, 2003: 228) Abdal Musa'dan aktarıldığı düşünülen edebi eserlerde de günümüzdeki “miraç” anlatısına yakın vurguları gözlemlenmek mümkündür (Özmen, 1998: 203).

“Sufi Abdal erkanını yürüden
Ayn-i cemde sevdüklerin sürüden
Neşter-Selman kırk vücudu bir eden
Var mıdır hiçbir er Ali'den gayrı

Muhammed Mirac'ın yoluna girdi
Bu sır gayet sır içinde sır idi
Şir donunu, hatem mührünü verdi
Bu sırrı kim ey eder Ali'den gayrı?" (Özmen, 1998: 205)

"Muhammed Ali'nin kıldığı dava,
Yok meydanı değil var meydanıdır
Muhammed kırklara niyaz eyledi
Ar meydanı değil er meydanıdır" (Özmen, 1998: 206)

Abdal Musa'nın müridi olan ve Alevi-Bektaşî Edebiyatı'nın da ilk şairlerinden biri olarak kabul edilen Kaygusuz Abdal'ın inanç dünyasında Hz. Muhammed'in yaşadığı miraç önemli bir yer tutmaktaydı. Bunu yazmış olduğu eserlerde gözlemlemek mümkündür.

"Bu demidi Mûsâ Tûr'a vardığı
Ahmed'ün Mi'rac'da didâr gördüğü

Bunda bildi Şâh-ı Merdan Ahmed'i
Bunda 'aziz kıldı Hakk Muhammed'i" (Güzel, 2010: 215)

"Üçler yediler erkanın, bilerler sürer devranın
Kırklar cem'inde devranın, kesemezsin demedim mi?" (Özmen, 1998: 241)

Günümüz Alevi inancı içerisinde yedi ulu ozan veya âşıklardan birisi olarak kabul edilen 14. yüzyılın sonu ve 15. yüzyılın başlarında yaşamış olan Seyyid Nesimî'nin eserlerinde de miraç ve kırklar cemi kavramları mevcuttur.

"Hadim- i fakr oldu Ahmed ezdi engür şerbetin
Kırklar nuş etti anı Mustafa'nın aşkına" (Özmen, 1998: 308)

Söz konusu eserlerin hepsinde göze çarptığı gibi sadece "miraç" hadisesi değil, o hadise esnasında yaşanan olaylara dair pek çok "mitolojik" ayrıntı da inanç sistemine girerek inanç esaslarını tanımlamaya başlamışlardır.

16. yüzyılın başından itibaren Erdebil tekkesinin Anadolu'daki halk üzerinde siyasi ve itikadî nüfuzunu artıran isim Safevi Devleti'nin kurucusu olan Şah İsmail olmuştur (Turan ve Yıldız, 2008: 20-22). Hatayî mahlası ile şiirler yazan Şah İsmail yazmış olduğu şiirler sayesinde Alevi toplumunun itikadî hafızasında derin ve güçlü bir yer kazanmıştır (Türkmen, 1999: 339-356). Öyle ki Hatayî; Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Seyyid Nesimî, Yeminî, Viranî ve Fuzûlî ile birlikte Alevi inancının yedi ulu ozanından birisi kabul edilmektedir (Kılıç, 2008: 5). Günümüzde dahi Hatayî'nin yazmış olduğu manzum eserler ve bu eserler içinde "miraçlama" olarak kabul edilebilecek bir türdeki şiirler, Alevi inancının temel ritüeli olan cem ayinlerinin anlamsal temelini önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

2.3 Günümüzde Alevilik İçerisinde Miraç ve Kırklar Cemi Anlatısının “İçeriği ve Önemi”

Anadolu Aleviliğinin gerek teolojisi gerekse ritüelleri açısından Hz. Muhammed’in miraç yolculuğu ve bu yolculuk sırasında yaşadıkları olaylar önemli bir temel teşkil etmektedir. Aleviliğin temel yazılı metinleri olan “buyruklarda” söz konusu yolculuk “miraç” ve miraç dönüşü Peygamber’in uğradığı “Kırklar Meclisi” olmak üzere iki kısımda anlatılmaktadır. Kırklar Meclisi veya Cem’i anlatısı Anadolu Aleviliğinin temel ritüeller bütünü olan cem ayininin hem tarihi hem de mitolojik kökeni durumundadır (Çağlayan, 2000: 43; Ersal, 2019: 43).

Yazılı formu buyruklarda ana hatlarıyla bulunan “Miraç ve Kırklar Cemi” anlatısı Alevi toplumunun hafızasında mekâna, zamana ve kişi faktörüne bağlı olarak oldukça zenginleşmiş bir anlatılar demetine dönüşmüştür. Bu anlatılardaki detaylar “yol” içindeki “süreklere” göre farklılıklar göstermekle birlikte vermek istedikleri temel mesaj açısından tüm Alevi gruplar için benzer bir amaç taşımaktadır.

Söz konusu anlatı Adil Ali Atalay tarafından 1994 yılında neşredilen buyrukta aşağıdaki gibi zikredilmektedir:

“Hz. Peygamber miraca giderken yolda önüne bir arslan çıkar ve kendisine hücum eder. Bu sırada “yüzüğünü arslana ver.” diye bir ses duyar. Hz. Peygamber de yüzüğünü çıkarıp aslana atar. Yüzüğü nişan olarak yutan aslan sakinleşince de yoluna devam eder ve sidretü’l-müntehaya ulaşır. Hz. Peygamber miraç dönüşünde bir kubbe görür ve ilgisini çeken bu kubbenin kapısına varır. Kapıyı tıklatır. İçerdekiler “Kimsin? İsteğin nedir?” diye sorarlar. Hz. Peygamber de “Ben Peygamberim, açın kapıyı içeri gireyim.” der. İçeridekiler ise “Bizim aramıza peygamber sığmaz, git peygamberliğini ümmetine eyle.” derler. Hz. Muhammed oradan ayrılmak üzereyken Tanrı, Hz. Peygamber’e “Var git o kapıya.” der. Hz. Peygamber tekrar kapıya varınca, içerdekiler “Kimsin?” diye sorarlar. “Ben peygamberim açın gireyim. Mübarek yüzünüzü göreyim.” der. Onlar da “Bize hacet değildir.” derler. Üçüncüsünde “hadimül fukarayım, bir yoksulum.” deyince içeri buyur ederler. İçeri girip sayınca otuz dokuz kişi olduklarını görür. Eksik olan Selman-ı Farisi’dir. Hz. Peygamber Hz. Ali’nin yanına oturur ama o sırada onun kim olduğunu bilmemektedir. Oradakilerin yirmi ikisi erkek, on yedisi kadındır. Hz. Peygamber “Siz kimsiniz?” diye sorunca “Bizler kırklarız hepimiz bir cihetiz. Birimiz ne ise hepimiz oyuz.” derler. Hz. Peygamber ispatını (nişan) isteyince Hz. Ali kolunu uzatır ve neşter vurur. O anda hepsinin kolundan kan gelir. Dışarıda olan Selman’ dan da kan gelir. Daha sonra Selman içeri gelir ve bir üzüm tanesi getirip Hz. Peygamberin önüne koyar ve bu tek üzümü kırklara dağıtmasını ister. Hz. Peygamber bunu nasıl yapacağını düşünürken görünmeyen bir el (Cebrail), Selman’ın elindeki tek üzüm tanesini ezer. Bu şerbeti içen kırklar kendilerinden geçerler ve sema etmeye başlarlar. Bu sırada onlarla birlikte sema eden Hz. Peygamberin imamesi (sarığı) yere düşer. Oradakiler imameyi kırka böler ve bellerine bağlayarak tennure (etek) yaparlar. Hz. Peygamber kırklara pirlarini ve rehberlerini

sorar. Onlar “Pirimiz şah-ı Merdan Ali, rehberimiz Cebrail’dir.” derler. Bunun üzerine Hz. Peygamber Hz. Ali’nin orada olduğunu anlar. Hz. Ali, Hz. Peygamberin yanına gider. Hz. Peygamber de saygı ile ona yer gösterir ve Hz. Ali’nin parmağında Miraca giderken aslanın ağzına verdiği yüzüğü görür.” (Atalay, 1994: 13-20)

Benzer bir anlatı Çubuk yöresinden Dede A. Kuzukıran tarafından da aktarılmaktadır (Aslanoğlu, 2001). Söz konusu anlatının çözümlenebilmesi Alevi inancının esasları ile ilgili önemli bilgileri ulaşılmasını mümkün kılmaktadır.

2.4 Sözlü Miraç ve Kırklar Cemi Anlatısının Çözümlemesi

Hz. Muhammed ilk önce Cebrail tarafından miraca çağırılmış, Burak adı verilen binek ile göğün katmanlarını (*felek*)² sırası ile aşarak Tanrı ile görüşmeye ya da söyleşmeye çıkmıştır. Göğün yedinci katında Hz. Muhammed’in yoluna kükreyen bir aslan yatmış ve yolunu kesmiştir. Bunun üzerine Tanrı, Cebrail aracılığı ile Peygamber’e korkmamasını telkin etmiş ve parmağındaki yüzüğü aslana vermesi gerektiğini iletmıştır. Bu yüzüğün bir diğer ismi “hatem-i enbiya” yani peygamberlik mührüdür. Hz. Muhammed yüzüğünü aslana verdikten sonra aslan sakinleşmiş, peygamberin yolundan kalkmış ve gözden kaybolmuştur. Hatemin Hz. Muhammed tarafından aslana yani Hz. Ali’ye verilmesi Hz. Muhammed’in peygamberlerin sonuncusu olması ile ilişkili olup nübüvvetin (*peygamberlik*) sona erip velâyetin³ (*velilik-evliyahk*) başlamasını, Hz. Muhammed’den Hz. Ali’ye manevi otoritenin geçişini sembolize etmektedir (Scubel, 2010: 335). Yedinci felekte Hz. Ali’nin aslan suretine bürünmüş olmasını ise divan edebiyatında aslan burcunun “aşık ile maşuk’un” yan yana olması durumunu sembolize etmesi ile bağlantılı olarak düşünülmesi mümkündür (Yıldırım, 2015: 348). Buna benzer bir vurguyu Hatayi’nin miracı betimlediği bir şiirinde bulmak mümkündür:

“Âşık ma’şûkuna yâr yâre karşı
Nâz ü niyâz eder Settâr’e karşı
Nice yüz bin yıllar Dîdâr’e karşı
Baktılar kaldılar hayran Hû deyu” (Birdoğan, 2001: 117)

Bu noktada Hz. Ali’nin yedinci felekte ve aslan simgesinde ortaya çıkmış olmasının arkasında önemli bir anlamsal altyapı olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Öncelikli olarak yedinci feleğin maddesel varlık açısından “en üst” ve zımnen Tanrısal dünyaya en yakın konumda olan felek olduğu bilgisi bizi Hz. Ali’nin Tanrısal dünya ile yakınlığı açısından bilgilendirmektedir. Aslan simgesi ve işaret ettiği “Aslan (*esed*) Burcu” ise güneşin en tesirli olduğu zamanı içinde barındıran “burç” olması hasebiyle de Hz. Ali’nin sonsuz Tanrısal bilgiyi temsil eden güneş ile yakınlığının bir alameti olarak görülebilmektedir. Hz. Muhammed ve Hz. Ali’nin bu burçta karşılaşmış olması da Tanrısal bilginin bu iki ulu kişi tarafından ve Cebrail’in kılavuzluğunda aktarıldığını işaret etmektedir. Hz. Ali’nin bu konumda “Aslan” simgesiyle temsil ediliyor olması “Tanrısal bilginin” temsil edildiği “sırrın” da Hz. Ali tarafından korunduğunu

gösterebilmektedir. Bu koruma öncelikle nefesine sahip çıkma üzerinden başlayan bir olgunlaşma yolculuğunun da adeta zirve noktasında işaret etmektedir.

Daha sonra yoluna devam eden peygambere sekizinci felekten itibaren Cebrail eşlik etmeyi bırakmıştır. Cebrail'in bir noktadan sonra Hz. Muhammed'e eşlik edemiyor olması ise Cebrail'in akli sembolize etmesi ve tanrısal sırları kavramada aklın insanlara ancak belli bir noktaya kadar yardım edebileceği daha ötesi içinse bu görevi kalbin üstlenebileceği fikri ile anlamlandırılabilir (Noyan, 2010: 27). Bu anlamda aklın sınırlarını aşan Hz. Muhammed, yolculuğun kalan kısmına kalp aracılığıyla devam etmiştir. Burada "kalp" Hz. Muhammed'in yoluna yatan aslan suretindeki Hz. Ali ile simgelenmektedir. Bu sayede miraçta akıl ve kalp birlikteliğini Allah'ın ruhu üzerinden sağlayan Hz. Muhammed ve Hz. Ali Allah'ın bilinir olmasını sağlamıştır. Deyimsel anlamı gerçek birleşme ve birliğin özü olan "Ayn'ül Cem" kavramı Aleviliğini yanı sıra Bektâşilik ve Mevlevilik gibi tasavvufi tarikatların da temel ritüeli olmakla birlikte, bu kavram zahiri olarak insanların bir araya gelmesini ifade ederken batını olarak insanların Allah ile buluşmasını ifade etmektedir. İnsanların Allah ile buluşmasında ise temel alınan model Hz. Muhammed'in miracı olarak öne çıkmaktadır (Güray, 2008: 157).

En son göğün dokuzuncu katmanı olan "Felek-i Atlas'ta"⁴ bulunan Tanrı'nın tahtına varan peygamber burada Tanrı ile görüşmüş, "kemâlâtın" tamamlanmış hâlini simgeleyen Tanrının cemalini açık bir şekilde görmüş ve kendisi ile doksan bin kelim söyleşmiştir. Söyleşilen doksan bin kelamın otuz bini şeriat kapısına ait olup Hz. Muhammed'e verilmiştir. Altmış bin kelam ise otuz bini tarikat, kalan otuz bini de marifet veya hakikat kapısında olmak üzere Hz. Ali'ye aktarılmıştır veya bu "kelamlar" Hz. Ali'de sır olmuştur (Sarıkaya, 2017: 15). Burada kullanılan "sır olma" ifadesine özel bir dikkat çekmek gerekir ki bu ifade Hz. Ali ile Tanrı'nın birlik hâlinde olduğu inancının bir dışavurumu olarak düşünülebilir (Bozkurt, 2009: 22). Miraç anlatısındaki bu durum bir Kalenderi-Haydari dervişi olan Barak Baba tarafından "Hz. Ali'nin Tanrı ile ittihad ettiği" şeklinde ifade edilmektedir (Köprülü, 2005: 57). Yine bu inanca koşut olarak Hatayî'nin miraçlamasındaki "Doksan bin kelim danıştı/İki cihan dostuna/Tevhidi armağan aldı/Ehl-i iman kullara-Yeryüzünde insana" dörtlüğündeki miraçta armağan alınan "tevhid" de Hz. Ali ile Tanrı'nın birlik hâlinde olması inancına işaret ettiği düşünülebilir. Bu dörtlük Sivri ve Kuşça tarafından aşağıdaki gibi yorumlanmaktadır:

"Hz. Muhammed, Hakk'ın ve evrenin sırrını miracda öğrenmiş olur. Deyişe göre miracdan insanlığa getirilen en önemli şey ise Tevhid'dir. Hem bu dizeler, hem de Kırklar Meclisinde vurgulanan birlik anlayışı, bu mitin temelinde tevhidin olduğu göstermektedir." (Sivri ve Kuşça, 2014: 193)

Peygamber tüm bunları yaşadktan sonra miraç dönüşü bir kubbeye rastlar bu kubbenin içinde ne olduğunu merak eder ve içeri girmek ister. Hz. Muhammed içeri girmek istediğinde içeriden ona kim olduğu sorulur. Bunun üzerine Hz. Muhammed

peygamber olduğunu söyler. İçeriden oraya peygamberin sığınmayacağını söyleyen bir yanıt gelir. Daha sonra Hz. Muhammed bir kez daha kapıya vardığında aralarında yine aynı diyalog geçer. Sonra Hz. Muhammed oradan ayrılmak üzereyken Tanrı tarafından bir ses oraya girmesi gerektiğini buyurur. Gelen emir üzerine üçüncü kez kapıya varan Hz. Muhammed'e yine kim olduğu sorulur. Hz. Muhammed yoksulların hizmetçisi (*Hadim-i fukara*) olduğunu söylediğinde kapı açılır ve Hz. Muhammed hoş bir şekilde içeri buyur edilir. Sonra içeri giren peygamber buradaki insanlara kim olduklarını sorunca onların kırklar olduğu cevabı almıştır. Peygamber orada bulunanları tek tek sayarak orada otuz dokuz kişinin olduğunu söyleyince Selman'ın Şeydullah'a⁵ gittiğini o yüzden bir kişinin eksik olduğu cevabını almıştır. Bunun üzerine peygamber kanıt isteyince kırklardan birisi koluna neşter vurur ve oradaki otuz dokuz kişinin kanı aynı anda meydana akar, bunun yanında dışarıdan bir kişinin kanı da ortaya dökülür. Bu Selman-ı Farisi'nin kanıdır. Bu durum ise kırkların bedensel olarak ayrı varlıklar olmasına rağmen kırklar cemi içerisinde özlerinin bir olması durumu ile ilintilidir.

Daha sonra kırkların bulunduğu yere geri dönen Selman bir üzüm tanesi getirir. Bu üzüm tanesi kudretten gelen bir el tarafından ezilerek engür⁶ edilmiştir. Kudretten gelen bu elde Hz. Muhammed'in miraca çıkarken önünü kesen aslanın ağzına verdiği yüzük (*hatem*) de mevcuttur. Bunun üzerine Hz. Muhammed şaşırır ve Hz. Ali'nin "Velayet makamının sahibi" (*Şah-ı Velayet*) olduğunu idrak eder. Bu esnada, hazırlanmış bulunan engürden kırkların birisinin içmesi ile kırkların tümü sermest olmuştur ve semaha kalkmıştır. Semah ritüelinin mitolojik kökenin "Kırklar Cemi'nde" dönülen bu semah olduğu ifade edilebilir. İçilen engürün kırkların tümünü birden sermest etmesinin sebebi ise bu engürün sembolik olarak "Tanrı'nın Eli" (*Yedullah, Dest-i Kudret*) denilebilecek, kudretten gelen el tarafından ezilmesi, bu elde de Hz. Muhammed'in miraca çıkarken önünü kesen Aslan'a verdiği yüzüğün görülmesidir. Bu durum yine Hz. Ali'nin bulunduğu konum gereği Allah ile doğrudan bir ilişki içerisinde olması şeklinde anlamlandırılabilir.

2.5 Tasavvufi Bir Yol Olarak Alevilikte Miraç Algısının İçsel Boyutu

Peygamberin yaşadığı "miraç", Alevi inancını yaşayan her "talibin" kendi içinde bireysel bir deneyim olarak yaşaması gereken bir model olarak algılanmaktadır. Bu miracı yaşayan bireyin Tanrısal sırların idrakine vararak Alevi inancının sistemleştirilmiş biçimi olan "Dört Kapı Kırk Makam Öğretisi'nin" sonucu olarak olgunlaştığı ve son kapı olarak idrak edilen "Hakikat Kapısına" ulaştığına inanılır. Bu aşama inançsal metinlerde ve sözlü gelenekte "Sırr-ı Hakikat" olarak da adlandırılmaktadır (Özbilgin, 2011: 414).

Alevilikteki miraç anlatısı fiziksel olmaktan çok metafiziksel ve ruhsal (Sümer, 2011: 64) bir yolculuk niteliği taşımaktadır. Bu nedenle Aleviliğin algısına göre Hz. Muhammed'in miraç yolculuğu zamandan ve mekândan bağımsız bir karakter taşımaktadır. Aynı durum Kırklar Cemi için de geçerlidir. Hatta "göksel" bir yolculuk ola-

rak sunulan peygamberin miracının içsel bir yorumu da göğün yedi feleğinin aslında insan nefsinin yedi mertebesini⁷ sembolize etmesidir. Böylece nefsin olgunlaşma yolculuğunun en üst mertebesi olan yedinci mertebeyi aşan peygamber orada Tanrı'nın tecellisi ile karşılaşır ve bu tecelliye müşahede etme fırsatına sahip olur.

Maddi dünyayı çevrelediğine inanılan feleklerin üstünde yer alan “Felek-i Atlas” da göğün en üst katmanına yani Tanrısal dünyaya gönderme yapmakta ve insan nefsinin adeta “Tanrısal bir tecelli” ile simgelenen en üst olgunlaşma mertebesine karşılık gelmektedir. Yine tanrının tahtı olarak bilinen gönül (Sarıkaya, 2017: 13) ile Felek-i Atlas'taki Tanrı'nın tahtı olan kürsünün aynı yer olması insan gönlü ile evrenin en uç noktasının eş olması durumu aracılığıyla “insanın iç dünyası” ile “sonsuz Tanrısal bilgi” arasında vuku bulan sonsuz bir devir algısına işaret eder.

Miracın daha önce ifade edilen “nefsani” yolculuğu temsil etmesi ve “aslan” simgesine sahip Hz. Ali'nin adeta bu yolculukta “nefsi” korumayı ve “nefs” ile savaşmayı sembolize etmesi, miracın aslında insanın kendi nefesine yaptığı bir yolculuk olarak algılanabilmesi açısından da önemlidir. Aynı doğrultuda Hz. Ali'nin “efsanevi ve menkıbevi” kişiliği içinde yedi başlı ejder ile gerçekleştirdiği savaş ve savaştaki yedi başlı ejderin insan nefsinin sembolize etmesi (Koçak ve Gürçay, 2017: 45; Keleş, 2017: 72) de Hz. Ali'nin “Üstad-ı Nefs” (Kaplan, 2010: 268) olarak bilinmesi olgusunu daha iyi açıklayabilecektir.

Miraç ve Kırklar Cemi'nin zamandan ve mekândan bağımsız olması bu durumun sadece Hz. Muhammed'in kendi döneminde yaşamış olduğu tarihi bir olay olarak algılanmasından öte, söz konusu olguyu tarihin her döneminde “Alevi yolunda” olan bireyler tarafından tinsel olarak deneyimlenebilecek bir inançsal durum (hâl) kılmaktadır. Bu durum, Alevi inanç geleneğinin “tüm mitsel arketipleri”, zamandan bağımsız olarak “anlam dünyasıyla” irtibat hâlinde tekrarlanabilecek ve “Tanrı” ile insanı aynı zeminde birleştirebilecek “döngüsel zaman temelli” bir inanç aktarımı unsuru olarak değerlendirmesinin güçlü ve önemli bir örneğidir.

3.2 Cem Ayını İle Miraç Sembolünün İlişkisi

Anadolu'daki tüm Alevi topluluklarında “Cem ayini” Hz. Muhammed'in miraca yükselmesi ve miraç dönüşü uğradığı Kırklar Meclisinde yapıldığına inanılan “Kırklar Cemi”ne dayandırılmaktadır. Kırklar Meclisi temel anlamıyla İslam tasavvufu açısından önem arz eden 40 “kutlu” kişinin yer aldığı “mitolojik” karakterli bir “meclis” olarak görülebilmektedir. Simgesel olarak “Tanrısal” bilgi ile bağlantı kurabildiğine inanılan bu “kutlu” kişilerden oluşan “Kırklar Meclisi” bu yüzden “Tanrısal” bir “bezme” ait olma özelliğini de taşımaktadır. Hz. Muhammed'in bu bezme girmesi sembolik olarak Hz. Ali aracılığıyla “batın” bilgiye ulaşabilmesi anlamını da işaret etmektedir (Güray, 2012: 107). Bu anlamda “Kırklar Cemi'nin” bu mecliste toplanması Hz. Muhammed açısından söz konusu bilgiye ulaşma yolculuğunun da adeta “zirvesini” temsil etmektedir. Söz konusu meclis ve bu mecliste ortaya konan “cem” hem Alevilik geleneğindeki “cem” olgusunun “arketipini” hem de bu olgu ile

ulaşılması hedeflenen “kemâlât” fikrinin özünü teşkil etmektedir. Kırklar Cemi yukarıda ifade edilen ritüelikle anlamının yanında aynı zamanda “toplumsal” ve “yaşamsal” işlevselliğe sahip “ahlak” temelli bir aktarımın da merkezi olarak öne çıkmaktadır. Bu durum zaman içinde “Kırklar Cemi” olgusunu “toplumsal” içerikteki kararların alınması, sosyal sıkıntılarının da çözümlendiği bir mecraya olarak öne çıkarmıştır ki bu durum hem mitolojik Kırklar anlatısındaki “sosyal” temel hem de “meclis” kavramının Hz. Muhammed’in hayatına kadar dayanan “sosyal” içerikli algısı aracılığıyla inançsal ve tarihsel temellere dayanabilmektedir (KK-2, KK-3).

Cem ritüelinin dayandığı “kavramsal” ve “inançsal” altyapıyı teşkil eden “miraç” kavramı aynı zamanda bu ritüelin en önemli kısımlarından birine de ismini vermektedir. Cem ayınının Hz. Muhammed’in miraca çıkışının anlatıldığı ve “miraçlama” olarak adlandırılan bu kısım, ayının anlamı açısından da “Tanrısal bilgiye dayalı olarak ortaya çıkan bir olgunlaşmayı ifade eden” önemli bir vurgu taşımaktadır. Cem ritüelinde bu kısım aynı anlamsal içerikte kaleme alınmış ve yine “miraçlama” adını taşıyan bir edebi metin ve aynı isimdeki “ezgisel bir tasarım” ile desteklenmektedir. Miraçlama olarak ifade edilen şiirler üzerine aşıkların havalandırdıkları ezgilere de bu yüzden “miraçlama” ismi verilmektedir.

Timisi’ye göre “Hz. Muhammed’in göğe yükselişini ve Hz. Ali ile karşılaşmasını işaret eden ezgilere Miraçlama denilmektedir (Timisi, 2007: 116-117). Ersal ise miraçlamayı şöyle anlatır: “Miraçlamada Hz. Muhammed’in Miraç’a çıkışı, Hz. Ali ile karşılaşmaları, Kırklar Cemi’ne katılması ve orada semah dönmesi anlatılır” (Ersal, 2019: 86).

Miraçlama’nın metinsel içeriğinde Hz. Muhammed’in Cebrail tarafından miraca davet edilmesi, sonrasında miraç sırasında ve miraç dönüşü kırklar cemine girmesi ve orada yaşadıkları yer almaktadır.

3. Çubuk-Şabanözü Örnekleme Açısından Miraç Kavramına Bir Bakış

3.1 Bölgenin yapısı

Ankara ilinin Çubuk ve Kalecik ilçesi ile Çankırı ilinin Şabanözü ilçesindeki Alevi inancına sahip köyler arasında başta inançsal olmak üzere kültürel ve sosyal olarak zengin bir etkileşim söz konusudur. Bu üç ilçenin kesişim kümesi coğrafi olarak “Çubuk Havzası” biçiminde adlandırılmaktadır. Çubuk Havzasında Alevilik yüz yıllardır en yaygın inançlardan birisidir (Demir ve Güray, 2016: 240). Bölgede yerleşik beş tane aktif ocak mevcuttur, kurucularının adı ile anılan bu ocaklar şunlardır; Çubuk-Sele Köyünde Şah Kalender Veli, Susuz Köyünde Seyyid Cibali Sultan, Şabanözü Mart köyünde Seyyid Hacı Ali Turabi, Çankırı Orta Doğanlar köyünde bulunan Mehmed Abdal ve son olarak Çankırı Eldivan Seydi köyünde türbesi bulunan Hacı Murad-ı Veli (Ersal, 2011: 188). Bu ocaklar arası hiyerarşi ise şu şekildedir: Seyyid Hacı Ali Turabi ocağı, Hacı Murad-ı Veli ve Mehmed Abdal ocağının piridir; Şah Kalender Veli ise Seyyid Hacı Ali Turabi ve Seyyid Cibali Sultan ocağının piridir (Arslanoğlu, 1999: 61-73).

Çubuk Havzası köylerinde yerleşik yukarıda zikrettiğimiz ocaklar dışında Hasan Dede, Şah İbrahim Veli, Seyit Ali Sultan (Ali Seydi), Şeyh Şazeli, Dedemoğlu, Sultan Samutlu, Pir Sultan, Tozluoğlu, Garip Musa, Saburoğlu gibi ocakların da tâlipleri bulunmakla birlikte tarihsel süreç içerisinde asıl talibi oldukları ocaklar ile ilişkilerin kesilmesi üzerine söz konusu tâlipler de yukarıdaki beş ocağın dedelerine müntesip olmuşlardır (Ersal, 2013: 134).

Bölge insanı, Cumhuriyet Dönemi'nde çalışmak ve çocuklarının daha iyi şartlarda eğitim almasını sağlamak gibi amaçlar doğrultusunda Ankara merkezine daha yakın semtlere göç etmeyi tercih etmişlerdir (Atasoy, 2016: 347). Ancak “yakın bir konuma hareketi içeren” bu göç dalgası pek çok bölgedekinin aksine “dede-talip” ilişkisini zayıflatacak ve “cem geleneğini” durduracak bir sonuç ortaya çıkarmamıştır. Bu bağlamda, Çubuk, Şabanözü ve Kalecik’e bağlı Alevi köylerinde insanların köylerine yakın olması ve köylerine kolayca ulaşım sağlayabilmelerinden dolayı cem geleneğinin günümüze kadar büyük bir canlılıkla devam ettiği teşhis edilebilmektedir. Hatta söz konusu bölge günümüzde hem “ritüelikle devamlılık” hem de “inançsal bütünlük” açılarından Alevi kültürünün aktarımı için önemli bir merkez olarak görülebilmektedir.

3.2 Cem Geleneği Açısından Çubuk-Şabanözü Aleviliğinde Miraç Kavramı

Anadolu Aleviliği açısından Miraca “cem geleneği” içinde verilen önem “Çubuk Havzası” Alevi köylerinde de görülmektedir. Hatta bölge halkı tarafından kutsal olarak addedilen mekânlarda “miraca” ilişkin sembollerin yer alması da bölgede rastlanan bir özelliktir. Kutluşar köyündeki Yahya Dede türbesi bu konu ile ilgili ilginç bir görsel örneği (Resim 1) bünyesinde barındırmaktadır (Kalenderoğlu, 2019).

Resim 1: Yahya Dede Türbesindeki Miraç Tasvir

Söz konusu tasvirde bulunan metin ise aşağıdadır:

“Her ayıbtan Münezzah olan Azümüşan kulu MUHAMMET ALEYHÜS-SELAMI bir gecenin az vaktinde Mescidi Haramdan Mescidi Aksaya götürdü veya nakletti.”

“Peygamberimiz diyor ki:

Peygamberimiz ben huzurullahı giderken şiddetle önüme bir aslan geçti ne kadar kurtulmak istedimse de beni bırakmadı. Hüdadan bir nida geldi elini ağzına tut dedi elimi ağzına tuttum hemen hatemi şerifi aldı beni bıraktı.”

3.2.1 Miraçlama

Anadolu’da bulunan diğer birçok yörede olduğu gibi Çubuk Havzası Alevi köylerinde yapılan cem ayinlerinin Miraçlama kısımlarında da Şah İsmail Hatayi’ye atfedilen “Geldi Çağırıldı Cebrail” olarak da bilinen manzum metin cem zâkiri tarafından bağlama kullanılarak müzikal bir ezgi ile icra edilmektedir. Zakir icrasına başlamadan önce Dede’den “Hayır Himmet Pirim” diyerek izin ister. Dede buna karşılık “Himmet Şah-ı Merdan’dan ola!” veya “Himmet Pirimden olsun!” diyerek zakire icrasına başlaması için izin verir. Miraçlama’nın “Secdeye vurdu yüzün-Hakk’a kıldı niyazın” kısmında Hz. Muhammed’in Allah’a secde etmesi cemde bulunan canlar tarafından yeniden canlandırılmakta, yine Hz. Muhammed Kırklar Cemi’ne girdikten sonra kırkların hepsinin Hz. Muhammed’e secde etmesi de aynı şekilde cemde bulunan canlar tarafından secdeye inilerek yansıtılmaktadır. “Mümin Müslüm üryan büryan, Hep kalktılar semaha” kısmından önce “Kırklar Meydanına” gelen “pervaneler” bu kısımda semaha kalkmakta böylece Hz. Muhammed’in de döndüğüne inanılan semah ritüelinin mitolojik kökeni durumda olan “Kırklar Semahı” da yeniden canlandırılmaktadır. Miraçlama sona erdikten sonra “pervaneler” diz üstü oturur ve “Tevhid” ritüeli icra edilir (Ersal, 2019:174). Miraçlama’nın Çubuk Havzası Alevi Ocaklarında icra edilen biçiminin Dr. Mehmet Ersal tarafından yapılmış olan transkripsiyonu aşağıdaki gibidir:

“Geldi Cebrail buyurdu
Hal Muhammet Mustafa
Hak seni miraca okudu
Davete Kadir Hüda hü hü

Evvel emanet budur ki
Bir rehber tutasın
Kadim-i erkâna yatasın
Tarîk-i müstakime

Muhammet şugûle vardı
Yoktur bizden bir aziz
Şimdi senden el tutarım
Hak buyurdu Ve’ d-duâ

Cebrail'den etek tuttu
Muhammed belin bağladı
İki gönül bir ettiler
Yürüdüler dergâha

Vardı dergâh kapısına
Gördü bir aslan yatar
Haykıriben hamle kıldı
Başa koptu bir figan

Yine Hak'tan nidâ geldi
Korkma Habib'im dedi
Hâtemin ağzına ver ki
İster senden nişane

Hâtemin ağzına verdi
Aslan oldu anda sakin
Muhammed'e yol verdi
Aslan gitti nihane

Vardı Hakk'ı tavaf etti
Evveli bunu söyledi
Ne yavuz şirin varmış
Hayli cevreyledi bize

Gördü biçare dervişi
Hemen yutmak diledi
Emmim oğlu Ali olaydı
Dayanırdı ol şire

Ey benim şir-i devletim
Sana tabidir Habibim
Eğildi baş koydu eşige
Kible-yi Kiblegâha

Doksan bin sır söyleşti
İki cihan dostuna
Tevhidi armağan aldı
Yeryüzünde insana

Secdeye vurdu yüzün
Hakk'a kıldı niyazın
Hak verdi bir salkım üzüm
Götür Hasan Hüseyin'e

Selman anda hazır idi
Şey'eni'l-lahın diledi
Bir üzüm tanesi koydu
Selman'ın Keşkü'l-lahına

Kalktı ayak üzerine
Ümmetini diledi
Mümin kulun yarlıgaladı
Dedi anda Kibriya

Eğildi secde eyledi
Hoş kal sultanım dedi
Koyup evine giderken
Yol uğrattı Kırklara

Vardı kırklar dergâhına
Oturdu oldu sakin
Cümlesi secdeye indi
Hazret-i Feyzullah'a

Muhammet hub lisana geldi
Size kim derler dedi
Kırklardan bir nidâ geldi
Bize kırklar derler dedi

Otuz dokuz varınız
Neden eksik biriniz?
Selman Şey'eni'l-lah'a gitti
Ondan eksik birimiz

Kırkımız bir, birimiz kırk
Yok değildir varımız
Birimize neşter vursan
Bir yere akar kanımız

Ol demde Selman geldi
ü dedi içeri girdi
Keşkülün meydana koydu
Bir üzüm tanesiyle

Kudretten bir el geldi
Ezdi engür eyledi
Muhammet hâtemini gördü
Uğradı müşkül hale

İçinden biri nuş etti
Cümlesi de oldu hayran
Mümin müslim üryan büryan
Hep kalktılar semaha

Muhammed de bile kalktı
Kırklar ile semaha
Elleri çarpana çalar
Dilleri Hak lâ ilahe illallah

Muhabbetler kadim oldu
Yol erkân yerini buldu
Gönderdiler Muhammed'i
Hatırları oldu sefa

Ali'm vardı tavaf etti
Mührünü ortaya koydu
Sen bir Sırr-ı Sırru'l-lahsın
Dedi saddak ya Ali

Evvelisin, âhirisin
Zâhirisin, bâtınısın
Dahi ben sana bağliyam
İmam Aliye'l-Murtaza

Şah Hatayi'm vâkîf oldu
Bu sözleri söyledi
Hak sözünü inandıramadı
Özü çürük ervaha"
(Ersal, 2019: 175-180)

3.2.2 Dar Duasındaki Miraç ve Kırklar Cemi Vurgusu

“Dar” kavramı Alevilik'te “ölüm” algısını işaret eden en kapsamlı ifade olarak öne çıkmaktadır. “Dar” Alevilik'teki sonsuz devir algısı içindeki bir başka aşamaya geçiştir ve doğal olarak “bir önceki” ve “sonraki” aşamalara dair “ahlaki” bir sorgulamayı da içermektedir. Dar Cemi ise ölen kişinin “devrindeki” bu aşama ile ilgili yapılan özel bir “cem töreni” olarak öne çıkmaktadır. Miracın yukarıdaki paragraflarda ifade edilen ahlaki boyutu söz konusu “dar ceminin” sosyal işlevi ile güçlü bir irtibat taşıdığı için, bu ritüelde okunan “dar duasında” “miraç” kavramı oldukça güçlü bir biçimde vurgulanmaktadır.

“İki cihan serveri Muhammed Mustafa'nın, Şah-ı Merdan İmam-ı Aliye'l-Murtaza'nın ettikleri Mirac'm, urundukları tacın, giydikleri hüllelerin, kuşandıkları kemerbeslerin⁸, hazırlanan Burak'ın, anı götüren Cebrail Emin'in, o Burak'a bindiklerinin, kıldıkları Şah-ı Harem'in ve orada ettikleri ibadetlerin ve Muhammed

Mustafa'nın nübüvvetinin ve Şah-ı Merdan İmam-ı Aliyye'l-Murtaza'nın velayetinin ve parmağının ve hateminin ve miraçta hatemlerin ve önüne geçen arslanın, ağzına aldığı hateminin, yetişdikleri Kabe Kavsey'nin ve Sidretü'l-müntehanın ve arşta olan melâikelerin ve Muhammed Mustafa'nın, Hak ile Miraç'ta konuştukları sohbet ve kelimatlarının tebşiratlarının ümmeti için yaptığı ibadetlerinin dilediği hacetlerinin aldıkları mağfiretlerin, getirdiği tevhitlerin gelirken uğradığı makam-ı kırkların, orada olan kerametlerin ve orada olan sohbetlerinin ve orada gördüğü hateminin orada olduğu irşatlarının ve orada yanan ışıkların ve anı yakan Aliyye'l-Murtaza'nın ve alnında olan zühre yıldızının nurunun ve nuruyla yanan چراغının ve orada görülen hizmetlerinin ve orada sürülen yolların ve orada olan meclis-i Kırkların ve orada söyleyen dillerin ve orada içilen şerbetin ve engürünün ve anı getiren Selman-ı Farisi'nin ve anı ezen İmam-ı Ali'nin ve anda Muhammed Mustafa'nın şemlesinden halk olunan Kamber'inin ve anda tutulan Kırklar Semahının ve anda olan çevresinin kırk pare itdüğünün ve anda bağlanan kemerbestlerin ve desti deman olduğu ellerin orada olan pirlerin ve tuttukları eteklerin, çekilen âl-i gülbenglerinin, üryan büryan girdikleri semahların ve ana muntazır olan Muhammede'l-Mustafa'nın ettikleri pervazları gittikleri yolları Allah Allah çağrışan dillerin duası kabul olan mümin müslim kulların izzetleri, tarikatları, ibadetleri, faziletleri, şevketleri, kerametleri hürmeti hakkı için Hak Taâla Hazretleri ol geçen merhumun kabrini cennetü'l-me'vâ ve sualinde ihsan eyleye azabı var ise affeyleye, cümle günahların bahşeyliye, rahmet ve mağfiret üzere ise rahmet ve mağfiretin günden güne ziyade eyleye, diyelim Allah Allah" (Ersal, 2013: 520-521)

3.2.3 Seccâde Tercümânı

Bunun yanında "cemlerin" görgü kısmında okunun "Seccade tercümanı" duası da "miraca dair önemli vurguları ihtiva etmektedir. Bu duada kullanılmış olan "Nuh'un gemisinin Seccade'ye benzetilmesi" olgusu, "Tur-i Sina ve Sidretü'l Münteha benzerliği" üzerinden ortaya koyulan⁹ "Hz. Muhammed"- "Hz. Musa" özdeşliği ile beraber "Hz. Ali ve Ehl-i beyt" temelli ve "kemâlâtı" temel alan bir kurtuluşu "miraç" simgesi ile bağlantılı olarak yansıtmaktadır.

"Bismillah, bism-i Şâh, (Nûh) dedi ki: "Haydi gemiye binin. Onun yüzmesi de demir atıp durması da Allah'ın adıyladır. Şüphesiz benim Rabb'im bağışlaması bol, merhameti sürekli olandır (Hud,41)." Nûh'un gemisine misâldir bu Seccâde. Hem Tûr-i Sînâ'dır, hem Sidretü'l-Müntehâ. Bu gemiye binenler necât bulur dedi ol Muhammed Mustafâ. Pirimiz, Üstâzımız Cibrîl-i Emîn ve Şit nebîye kul iktidâ. Ber cemâli Muhammed, pîr kemâli Şâh Hasan vel Hüseyin; Allah'ı bir bilelim, verelim Muhammed, Ali ve Ehl-i Beytine salavat!" (Çağlayan, 2017: 42)

3.2.4 Bölge Âşıklarının Algısında Miraç ve İlgili Eserler

Bölgenin saz âşıklarının havalandırdıkları deyişlerde "miraç" simgesine sıklıkla başvurulduğu görülebilmektedir. Şabanözü ilçesinin Göldağ köyünden Ali Haydar Dede böylesi âşıkların önemli örneklerinden biridir.

Ali Haydar Dede'nin 1935-1940 arası vefat ettiği sanılmaktadır. Sözlü kaynaklardan (KK-4) ulaştığımız bilgilere göre Ali Haydar Dede aslen Çorumlu olup Sultan Samut Ocağı dedesidir ve Göldağ Köyündeki tâlipleri olan Hamzagil Sülalesi'ne cem yaptırmak için bu köye gelmektedir. Ali Haydar Dede'nin keman çalıp deyişler söylediği bilgisine yine aynı sözlü kaynaktan ulaşılmıştır. Ali Haydar Dede'nin kendi yazmış olduğu, içerisinde miraç ile ilgili önemli ayrıntılar barındıran şiiri de aşağıda paylaşılmıştır:

“Evvel kudureten Bari Hüdâ'dan
Bu bir gizli sırdır, aslın bilen var
Hak Muhammed Ali hem Evliyâ'dan
Dünya'nın binasını kurup düzen var.

Dünya bir güferdir aslımız nurdan
Elif, lâm, mim, ha sır ile dürden
İsmi Azam Duasın oku dilden
Elif bir noktadır yazıp salan var.

Be deyince yedi derya eleşir
Te deyince Cebrail cara ulaşır
Se şefaata kâni müşküller saçar
Bu gizli sırlara erip bilen var.

Cim deyince Hak cemalin görenler
Ha deyince Hak'tan haber alanlar
Hı deyince aşka karar verenler
Aşıkların sözüne mühür vuran var.

Dal deyince arş-ı Rahman kuruldu
Zel deyince cümle ayet bölündü
Re'dir kaşların, Ze'de göründü
Sin Şefaatkanidir sinde diyen var

Sad dedi yarattı bunca ayeti
Dad dedi yazdı yüz dört kitabı
Tı, Zı kalpte bulduk cevabı
Hel-etâ Süresi'ni yazıp salan var.

Ayın, Gayın bir noktanın varından
Fe Kaf Kur'an indi Hakk'ın nurundan
Kef, Lâm erişti Mim'in varından
Nun, Vav, He, Lâmelif Te diyen var.

Yâ Resul Habibi davet eyledi
Şah-ı Merdan Ali özür diledi
Ya Ata! Delilim Cebrail dedi
Uçup gökyüzüne arşa giden var.

Yedi zümrüt deryasını aştılar
Görünce orda arslanı şaştılar
Hatemi de nişan verip geçtiler
Verip hatemini Hakk'a giden var

Muhammed Miraç'tan dönüp gelince
Kırklar ayağa kalktı habib girince
Miracın mübarek olsun deyince
Bakıp hatemini elde gören var

Altmış bin kelama sırda dediler
Gudurettten lokma geldi yediler
Ol mübarek yeşil eli gördüler
Pirinç tanesini elde gören var

Ali'nin elinde pirinç tanesi
Ol zaman zuhur oldu Elham Suresi
Yerin, göğün, arşın, kürşün binası
Ya Ali sadaksın Mürvet diyen var

Nice kerametler kıldı velâyet
Hakkında yazıldı 6666 ayet
Ol zaman Muaviye'ye düştü adavet
Şah-ı Merdan Ali'ye yalan diyen var

Ali Haydar kudurettten elimiz
Muhammed mürşidimiz, Ali pirimiz
El ne derse desin bağlı belimiz
Evvel Ali, âhir Velî diyen var
(Teberoğlu, 2011: 972-974)

Eserlerinde miraç kavramı ile güçlü bağlantılar kuran bir başka âşik da İsmail Günahkâr'dır (Budala İsmail). 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başında Aşağı Emirler köyünde yaşamış âmâ bir "cem âşığı" olan İsmail Günahkâr'a ait "Duvaz-ı İmam"lar Çubuk Havzası Alevi köylerindeki cem ayinlerinde icra edilmektedir ve İsmail Günahkâr yöredeki cem ayinlerinde kullanılan eserlerin bir kısmının bestecisi konumundadır (Güray, 2019: 102). Yine kendisinin yazmış olduğu içerik bakımından Yemini'nin yazmış olduğu Faziletname'nin içeriğini andıran deyişleri yöredeki dedeler ve

âşıklar tarafından okunmaktadır. Kendisinin yazmış olduğu bir şiirdeki miraç ile ilgili kısımların kaynak kişi (KK-1) tarafından aktarılan hâli aşağıdadır:

“Muhammed zuhur etti geldi meydana
Yüz sürüp hateme geldik imana
Özleri bağladık Şah-i Merdan’a
Sıfat-ı sureyi Merdan’a sunduk

Ol zamandan giydik hırkayı tacı
Destur oldu tavaf ettik miracı
Orda darımıza durdu bir bacı
Cebrail elini erkâna sundu

Mûhib isen gafil olma gözün aç
Sarf eyle varını serden baştan geç
Bize destur oldu açıldı miraç
Muhammed hatemi aslana sundu

Okundu yedullah açıldı bir bab
Doksan bin kelam yetmiş bin hicab
Otuz bin şeriatı eyleyip hesap
Altmış binini Şah-i Merdan’a sundu

On iki erkânı tarh edip böldü
İsimler bell’olup meydana geldi
Tevhidi kırklara hediye aldı
Bir üzüm tanesini Selman’a sundu

Kırklar kapısına vardı Muhammed
Kimsin deyi istediler mucizat
Ben fakirim deyi çağırdı ol zat
Tuttular destini demana sundu

Oturdu Muhammed kırklar postuna
Candan aşına oldu dostu dostuna
On iki erkan kurdu irfan üstüne
Tekbiri koç kuzu kurbana sundu

Uyardı çerağı nur oldu şavkı
Uzattı keşkülü Selman-ı Paki
Ol demde kırklara Ali oldu saki
Halledip engürü meydana sundu

Kırklar Muhammed’in destin tuttular
Can baş feda edip bir ikrarı göttüler
Üryan büryan olup semah ettiler
Vilayet sofrayı kambere sundu

Nur ile boyandı kırkların şarı
Lahmike deminde tuttu kararı
İçlerinden birine sundu neşteri
Cümlesi cismini al kana sundu

İsmail Günahkâr Ali dediler
Tamam oldu üçler beşler kırklar yediler
Hünkar Hacı Bektaş Veli dediler
Cümlesi elini mürsele sundu”

Çubuk yöresinde yetişmiş olan âşıklardan belki de en çok bilineni Seyyid Süleyman’dır. Kendisi 1857-1900 yılları arasında yaşamış Cibalı Sultan evlatlarından bir ocakzâdedir. 1893 yılında bade içtiği söylenen Seyyid Süleyman vefat etmeden 7 yıl kadar bir sürede birçok deyiş üretmiştir (Çağlayan, 2018: 13). Kendisinin bade içtiğine inanılması ve okuma yazma bilmeden birçok deyiş söylemiş olması yöre halkı tarafından onun söylediği deyişlerin “Hakk kelâmı” olarak nitelendirilmesine yol açmıştır.

“Yirmi sekiz huruftan ola hidâyet
Altı bin altı yüz altmış âyet
Yedi kat gök, yedi kat yer, semâvât
Sidretil Müntehâ’nın bâbı da sende”
(Çağlayan, 2018: 44)

“Arslan olup Mi’raç yoluna yatan
Lâl-i gevher, mercân alıp dür satan
Altmış bin tarîkati fikirde tutan
Kandil’de bu yolu kuran da Ali”
(Çağlayan, 2018: 62)

“Tâ ezelden kaftan kafa hükmeden
Ali birsin, Ali birsin, Ali bir
Arşta Muhammed’in mührünü yutan
Ali birsin, Ali birsin, Ali bir” (Çağlayan, 2018: 121)

4. Sonuç

Doğduğu tarihten itibaren çok kısa süre içerisinde geniş bir coğrafyaya yayılan İslam dini tanıştığı her yeni kültür ile etkileşim içerisine girmiş ve bu etkileşim sonucunda kendi şemsiyesi altında çeşitlilik açısından oldukça zengin “yorum ve algılayış biçimleri” geliştirme fırsatı bulmuştur. Bu yorumlar arasında muhtelif siyasi, kültürel ya da inançsal temellere dayalı olarak Hz. Ali’yi merkezî bir konuma koyan inanç sistemleri oldukça etkin bir rol oynamaktadır. Hz. Ali’yi “Tanrısal bilginin” mistik bir sembolü olarak merkeze alan inanç sistemlerinden biri de Anadolu Aleviliğidir. Mirac kavramı söz konusu “tanrısal” ya da “batın” bilginin Hz. Muhammed ve Hz. Ali ara-

sındaki aktarımının arketipi olarak, bu bilgiye ulaşmak isteyen yol ehli kişiler için de adeta “olgunlaşmanın” simgesi ve düşsel zemini olarak öne çıkmaktadır. Olgunlaşma yolculuğunda Hz. Muhammed ile tanımlanan “insan-ı kamil” kavramı ise adeta Alevi inanç sistemi ile İslam tasavvufunun diğer alanları arasında çok güçlü bir bağ teşkil etmektedir.

Bu anlamda miraç kavramı üzerinden gerek yol ehli insanın nefsi ile olan mücadelesi gerekse de “batın ve zahir” bilgiler arasında vuku bulan ve Hz. Muhammed ve Hz. Ali aracılığıyla temsil edilen yolculuk, “miraç” ve “miraca ait” simgeler aracılığıyla “ibadet alanına” aktarılmaktadır. Bu simgelerden en dikkat çekici olanları Hz. Muhammed’i miraca çağıran Cebrail, Hz. Muhammed’i taşıyan Burak, Hz. Muhammed’in yoluna yedinci felekte çıkan aslan, aslanın ağzına verilen yüzük, sonrasında Kırklar Ceminde söz konusu yüzüğün görüldüğü “tanrısal kudreti” simgeleyen el, bu elin ezerek yaptığı “engür”, Kırklardan birinin engürü içmesi ile kırkının birden “sermest” olması, Kırklar semah dönerken Hz. Muhammed’in kemerinin kırk parçaya bölünerek her birinin kırkların birisinin beline dolanması şeklinde sıralanabilir. Tüm bu simgelerin ayrıntılı bir biçimde incelenmesi bu çalışmanın kapsamını aşmakla birlikte burada incelenen simgeler ile bu simgelerin incelenmesinde kullanılan yöntemlerin daha sonra yapılacak çalışmalar için yaklaşım bakımından faydalı olabilmesi umut edilmektedir.

Miraç ve etrafında oluşmuş olan “simgeler dünyasının” ibadet alanına aktarımı ise söz konusu hadiseyi tecrübe etmiş “kutlu” kişilerin birikimlerinin tüm yol müntesipleri tarafından paylaşılabilmesini ve adeta “her kişinin” bu şekilde kendi miracını bu “tanrısal model” aracılığıyla yaşamasını mümkün kılmaktadır. Miraç hadisesi bu şekliyle “arketip” temelli bir inanç anlayışının “tanrısal bir ilk şeklin” esas alınarak paylaşılmasının mümkün kılındığı bir inanç uygulamasının çok güçlü bir örneği olarak durmaktadır. Yine bu noktada “tanrısal ilk şeklin” İslam tasavvuf geleneğinde önemli bir sembolü olan “Elest Bezmi” (Bezm-i Elest) ile Alevi sözlü kültürü içerisinde aktarılagelen Kırklar Meclisi’nin aynı noktaya işaret ettiği de sözlü gelenek içerisinde teşhis edilmektedir.

Müzik ve edebî gelenek, Alevilik inanç sisteminin her boyutunda olduğu gibi bu boyutta da ciddi bir önem taşımaktadır. Zira cem töreninin, “tanrısal dünyaya” kavuşmak ve olgunlaşmak amaçlarını gerçekleştirmeye en yakın yeri olarak kabul edilebilecek “miraç” kısmı, aynı zamanda söz konusu yükselişin müzik, söz ve zikir ile de temsilini içermekte, ve Alevi müzik ve edebiyatının en önemli örneklerinin büyük bir kısmı da “miraç” geleneği ile irtibat kurmaktadır.

Çubuk yöresi, Alevilik inancının Anadolu’daki hem en eski hem de ibadet geleneğinin en aktif bir biçimde taşıyan bölgelerinden biri olarak tarihsel süreç içinde “miraç” ile ilgili müzik ve edebiyat kültürüne çok önemli katkılarda bulunmuştur. Bu güçlü geleneğin izleri son dönem Çubuk’lu âşıkların saz ve sözlerinde teşhis edilmeye devam edilmektedir. Makale boyunca verilen örnek eserlerde Çubuk ve Şabanözü

bölgesinde yetişmiş aşıkların Hz. Muhammed'in miracına dair en sık vurguladıkları ayrıntılar; Hz. Ali'nin yedinci felekte Hz. Muhammed'in karşına aslan suretinde çıkması, Hz. Muhammed'in aslana parmağındaki yüzüğü vermesi, sonrasında bu yüzüğün Kırklar Ceminde Hz. Ali'nin elinde ve tanrısal kudreti simgeleyen elin parmağında görülmesi ile Kırkların ilahi aşk ile cezbeye gelerek semaha kalkmalarıdır. Çubuk ve Şabanözü bölgesi aşıkları şiirlerinde adeta Hz. Muhammed'in "insan-ı kamil" olma yolculuğunun safhalarını anlatmakta ve sonunda ulaştığı tanrısal bilgi ve tecrübe ettiği tanrısal bezmin etkisiyle "vecd'e" ulaşmasını yani O'nun teşhis ettiği tüm yol ehli kişilerin de izinde olduğu "kemalat" kaynağına ya da "serçeşmeye" ulaşmanın getirdiği sonsuz coşkuyu "semah" kavramıyla simgelemiş ve taçlandırmışlardır. Buradaki tecrübe de "Bezm-i Elest" tecrübesiyle aynıdır, zira baş-sona, sona başa eşittir.

Çubuk ve Şabanözü yöresi Alevi sözlü geleneği özelinde miraca dair simgelerin incelendiği bu çalışmada kullanılan yaklaşım İslam coğrafyası içerisinde oldukça geniş bir alana yayılmış olan Hz. Ali'nin manevi kişiliğini kendi inanç sistemlerinde merkeze koyan diğer inanç gruplarınca ortaya konmuş sözlü kültür ürünlerinin incelemesinde de kullanılabilir. Böylelikle sözlü kültürün zaman içerisinde var ettiği semboller olası tüm inanç grupları arasında bulunan inançsal ve ritüelik benzerlikler ile farklılıkların ortaya konmasında kilit rol oynayabilir. Bu yaklaşım ile elde edilen yeni bilgiler "Karşılaştırmalı Dinler, Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi" gibi disiplinlerin bilgi birikiminin genişletilmesine katkı sağlayabilir.

Sonnottlar

- 1 Anadolu'nun İslamlaşması, Türkmenleşmesine koşut olarak devam etmiştir. Bu süreçte Türkmen kökenli, ağırlıklı olarak konargöçer, şifahi ve mistik karakterli bir kültürü takip eden din büyükleri önemli bir rol üstlenmişlerdir. Eski "Türk-kam-ozan-şaman" karakterinin İslamlaşmış şeklini temsil eden Türkmen babalarına ve diğer adıyla Horasan Erenlerine halk arasında "Baba, Dede" gibi isimler ile hitap edilmiştir.
- 2 Ortaçağ İslâm kozmolojisinde yıldızları taşıdığına ve hareket ettirdiğine inanılan şeffaf gök küre; gezegenlerin yörüngesi (Kurnaz, 1995: 56-57).
- 3 Alevilik'e özgü bir ölçeme (*teslis*) sistemi olan Ulûhiyet-Nübüvvet-Velâyet'te Ulûhiyet makamı Allah'a, Nübüvvet makamı Hz. Muhammed'e, Velâyet makamı da Hz. Ali'ye atfedilmektedir (Altuntaş, 2007). Fakat eski Türk inançlarının etkisi ile Evliya kültürünün, Türklere ait İslâm anlayışında farklı yorumlanmış olması da olasıdır. Schimmel, Hz. Muhammed'i Allah'ın kutsal varlığını algılamaya yaklaşan "ezoterik bilgeliği" Hz. Ali'ye miras bıraktığını söylemektedir (Schimmel, 27). Bu bilgelik doğal olarak Hz. Ali'yi de Allah'a yakın kılmıştır.
- 4 "Arş", "Arş-ı âlâ", "felekü'l-effâk", "felek-i a'zam" isimleri ile de bilinen "Felek-i Atlas" İslam kozmolojisinin takip ettiği evren paradigması olan "Batlamyus'un yer merkezli evren modeline" göre tüm felekleri kaplayan, yıldız ve gezegenler gibi maddesel varlıkların bulunmadığı dokuzuncu ve en yüksek felektir (Şener, 2003: 16). Felek-i Atlas'ın Tanrı'nın tahtı olması durumu Kur'an-ı Kerim'de: "Şüphesiz Rabbiniz Allah, gökleri ve yeri altı günde yarattı, sonra Arş üzerine hükümler oldu." (A'râf, 7/54) ayeti ile ifade edilmektedir.
- 5 Söz konusu Kırklar Anlatısının muhtelif versiyonlarında Selman'ın gittiği yer "Şeydullah veya Şey'eni'l-lah" olarak adlandırılmaktadır. Şey'eni'l-lah "Allah rızası için bir şey" anlamına gelmektedir. Bu deyim Aleviliğin ve Bektaşiliğin öncülü olarak kabul edilebilecek Kalenderi zümrelerin "tese'ül" yani dilenme uygulamasını çağrıştırmaktadır (Ürkmez, 2015: 83). Şey'eni'l-lah'a çıkan kişinin Selman ol-

ması ise onun İrani gelenek ile Arap geleneğinin kesişim noktasını işaret ettiği gibi “mistik yoğunlaşma ile ruhsal kabulün” simgesi olması durumu (Schimmel, 1975: 28) ile ilişkili olabilir.

- 6 Farsça kökenli bir kelime olan “engür” üzüm demektir. Anlatıda kullanılan “engür eylemek” ise üzümü sıkıp üzüm suyu elde etmek olarak anlaşılabilir. Burada özel bir noktaya dikkat çekmek gerekir ki üzüm suyunun fermente edilmesi ile şarap üretilmektedir. Geleneksel şarap üretiminde fermantasyon üzümün kendi kabuğunda bulunan “Saccharomyces cerevisiae” isimli maya mantarları tarafından sağlanmaktadır. Bu yüzden üzümün kendisinde şaraba dönüşebilme potansiyeli vardır. Fermantasyonun gerçekleşmesi uzunca bir zaman gerektirirken Kırklar Cemi anlatısında ezilen üzüm suyunun hemen “sermest” edici etkiye sahip olması bu suyun tanrısal el tarafından hazırlanmış olması ve “tanrısal sırrı” içermesi ile ilişkili olabilir.
- 7 Gündelik kullanımda nefis, kulun kötü vasıfları, yerilen huy ve amelleri yerine kullanılırken tasavvufta ise yedi mertebeden oluşan insan nefsinin her bir mertebesinin ayrı bir adı ve özelliği mevcuttur. Buna göre nefsin yedi mertebesi şu şekildedir: “1. Nefs-i emmâre (İnsanı kötülüğe sevk eden nefis). 2. Nefs-i levvâme (Yaptığı kötülükten pişman olan ve hayra yönelen nefis). 3. Nefs-i mühlimme (Allah tarafından iyilik ilham edilen ve kötülüklerden arınmış olan nefis). 4. Nefs-i mutmaine (İmanda hata yapmayacak derecede kötülüklerden uzaklaşmış olan nefis). 5. Nefs-i râziyye (Allah’tan razı olan nefis). 6. Nefs-i marziyye (Allah’ın kendisinden razı olduğu ve rızasını verdiği nefis). 7. Nefs-i sâfiyye veya Nefs-i zekiyye (Kötülüklerden tamamen arınmış olan nefis)” (Pala, 2004:355).
- 8 Alevi inanç sisteminde cem ritüeli esasında on iki hizmet yapılırken hizmet sahiplerinin “eline, beline, diline sahip ol” düsturunun bir yansıması olarak bellerine bağladıkları kuşak (Akgül, 2013: 274)
- 9 Ehl-i Beyt üzerinden “kurtuluşu” “Nuh’un gemisi” benzetmesi ile anlatılan bir hadis de, muhtelif kaynaklarda mevcuttur: “Ehl-i Beytim Nuh’un gemisi gibidir; ona binen kurtulur; uzak duran boğulup helâk olur.” (Hâkim, Müstedrek, III, 151; Ahmed, Müsned, III, 157; Tabarâni, el-Kebir, No:2636-2638.) Saccade duasında bu hadiste de işaret edilen “olgunlaşma” temelli kurtuluş fikri, Hz. Muhammed’in Mıraç’ta “Tanrı’ya en çok yaklaştığı” “mekân” olan “Sidret’ül Münteha” ve benzer bir fikri Hz. Musa üzerinden işaret eden “Tur-i Sina” kavramlarıyla güçlendirilmiştir.
- * Dr. Ferhat Çaylı’ya şükranlarımızla...

Kaynaklar

1. Sözlü Kaynaklar

- KK-1, Aşur Uygur, 1941 doğumlu, zakir, lise, emekli, 10.08.2018, Çapar Köyü, Şabanözü, Çankırı
- KK-2, Battal Dalkılıç, 1948 doğumlu, zakir, Akşam Sanat Okulu, emekli, 16.12.2017, Göldağ Köyü, Şabanözü, Çankırı
- KK-3, Müslüm Dedeoğlu, 1942 doğumlu, dede, ilkokul, işçi, 16.12.2017, Göldağ Köyü, Şabanözü, Çankırı
- KK-4, Zülfikar Sarıoğlu, 1933 doğumlu, talip, ilkokul, işçi 27.07.2019, Göldağ Köyü, Şabanözü, Çankırı

2. Yazılı Kaynaklar

- Akgül, Leyla. (2013). *Pir Sultan Abdal Sözlüğü*, Ankara: La Kitap.
- Altıntaş, Ramazan. (2007). “Alevi-Bektâşi Geleneğinde Allah Tasavvuru”. 2. *Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektâşilik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı* Ed. Bülbül T., Kılıç F. Ankara.

- Arsıanoğlu, İbrahim. (1999). “Çubuk Yöresi Alevi Ocakları ve Kurucuları”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 10, 61-73.
- . (2001). “Alevilikte Temel İnanç Unsurları ve Pratikler”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 20, 25-63.
- Atalay, Adil Ali. (1994). *Buyruk*, İstanbul: 13- 20
- Atasoy, Özlem Aydođdu. (2016). “Çubuk’ta Yaşayan Köy Projesi”. *Bütün Yönleriyle Çubuk Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Der. Hüseyin Çınar, Tekin Önal. Ankara: Çubuk Belediyesi-AYBÜ, 347.
- Barkan, Ömer Lütfi. (2008). “İstilâ Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeleri”. *Tasavvuf Kitabı*, Hazırlayan: Cemil Çiftçi, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Birdoğan, Nejat. (2001). *Şah İsmail Hatai Yaşam ve Yapıtları*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Bozkurt, Fuat. (2009). *Buyruk İmam Cafer-i Sadık Buyruđu*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Çağlayan, Alper. (2000). “Semâh”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 14, 43.
- . (2017). *Kur’an ve Ehl-i Beyt Kaynaklı Alevi Yolunda Erkan-Çubuk Yöresi Örneği*. İstanbul: Dörtkapı Yayınları Alevi Erkânı Dizisi.
- . (2018). *Cibâli Sultan Evlatlarından Seyyîd Süleyman*. İstanbul: Dörtkapı Yayınları Âşıklar Dizisi.
- Demir, Arif ve Cenk Güray. (2016). “Çubuk ve Çevresinde Dini Musiki Yaklaşımları”. *Bütün Yönleriyle Çubuk Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Der. Hüseyin Çınar, Tekin Önal. Ankara: Çubuk Belediyesi-AYBÜ, 229-250.
- Ersal, Mehmet. (2011). “Alevi Cem Zakirliđi: Battal Dalkılıç Örneği”, *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* (Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü, Almanya), 1, 188-205.
- . (2013). “Alevi-Bektaşî İnanç Sisteminde Hiyerarşik Yapı: Çubuk Havzası Aleviliği Örneği”. Yayınlanmış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- . (2019). *Alevi Cem Zakirliđi*. Ankara: Barıř Kitabevi.
- Gölpınarlı, Abdalbaki. (2013). *Yunus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri*. İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul.
- Güray, Cenk. (2012). “Anadolu’daki İnanç ve Müzik İlişkisinin Semâ-Semah Kavramları Çerçevesinde İncelenmesi”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- . (2019). “Çubuk ve Şabanözü Bölgeleri Alevi Köylerindeki Cem Geleneklerine Müzikal Açından Bir Bakış”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 89, 97-117.
- Güzel, Abdurrahman. (2010). *Sarayname*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hâkim, Müstedrek, III, 151; Ahmed, Müsned, III, 157; Tabarânî, el-Kebîr, No:2636-2638, <https://www.halveti.tc/ehlibeyt32.php>, E.T. 27.08.2019.
- İnalcık, Halil. (2009). *Devlet-i Aliyye*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Kaplan, Doğan. (2010). *Yazılı Kaynakların Göre Alevilik*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1. baskı.
- Kalenderoğlu, Sadettin. (2019). *Şabanözü Kutluşar Köyü Alan Araştırması*. Çankırı.
- Karakaş, Musa. (2003). “Alevilikte Cem”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 27, 229-296.
- Karamustafa, Ahmet T. (2007) *Tanrının Kuraltanımsız Kulları-İslâm Dünyasında Derviş Toplulukları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- . (2015). “Anadolu’nun İslamlaşması Bağlamında Aleviliğin Oluşumu.”. *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşilik Tarih-Kimlik-İnanç-Ritüel*, drl. Yalçın Çakmak- İmran Gürtaş. İstanbul: İletişim, 43-54.
- Keleş, Reyhan. (2017). “Yedi Ulu Ozan’ın “Yedi” Sembolizmi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 83, 49-79.
- Kılıç, Filiz. (2008). *Alevilik ve Bektaşilikte Yedi Ulu Ozan*, Ankara.
- Koçak, Aynur ve Gürçay, Serdar. (2017). “Alevî-Bektaşî Velâyetnâmelerinde ‘Ejderha’ Motifi”. *Journal of Analytic Divinity*, 1 (1), 34-64.
- Köprülü, Mehmet Fuat. (2005). *Anadolu’da İslamiyet*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Hayrettin Karaman, Ali Özek, İbrahim Kafi Dönmez, Mustafa Çağrıncı, Sadettin Gümüş ve Ali Turgut. (2003). *Kur’ân-ı Kerim Açıklamalı Meali (Kur’an Yolu)*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Kurnaz, Cemal. (1995). “Felek (Edebiyat)”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 12, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s.306-307.
- Noyan, Bedri. (2010). *Bütün Yönleriyle Alevilik ve Bektâşilik*, I.Kitap-Erkan. İstanbul: Ardıç Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar. (1996). *Babailer İsyanı*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- . (2005). *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınlar.

- . (2008). *Türkler, Türkiye ve İslam*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- . (2011). “Ortaçağ Anadolu’sunda İki Büyük Yerleşimci Derviş Yahut Vefâiyye ve Yesevviye Gerçeği: Dede Garkın ve Emirci Sultan”, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Merkezi Yayınları, Ankara, s. 27
- . (2013). *Türkler Türkiye ve İslam Yaklaşım, Yöntem ve Yorum Denemeleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özbilgin, Zülfikar. (2011). “Alevilikte Düşkünlük”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 60, Ankara, 411-414.
- Özmen, İsmail. (1998). *Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, Cilt: I. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Pala, İskender. (2004). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 17. Basım, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Sarıkaya, Mehmet Saffet. (2017). “Alevilik-Bektaşiliğin Tasavvufi Boyutu Üzerine”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 82, 9-23.
- Schimmel, Annemarie. (1975). *Mystical Dimensions of İslâm* (İslam’ın Mistik Boyutu). The University of North Carolina Press.
- Schubel, Vernon. (2010). “When the Prophet Went on the Miraç He Saw a Lion on the Road: The Miraç in Alevi-Bektaşî Tradition”. *The Prophet’s Ascension: Cross-Cultural Encounters with the Islamic Mi’raj Tales*. Christiane Gruber and Frederick Colby, Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press. (Peygamber Miraca Çıktığında Yolda Bir Aslan Gördü: Alevi-Bektaşî Geleneğinde Miraç. Peygamber’in Miracı: İslami Miraç Anlatılarında Kültürlerarası Karşılaşmalar)
- Sivri, Medine ve Kuşca, Sibel. (2014). “Şah İsmail Hatai ve Pir Sultan Abdal Deyiş ve Nefeslerinden Alevi-Bektaşî Kozmogonisi ve Kırklar Meclisi’ne”. *Folklor/Edebiyat* 20: 179-202
- Sümer, Derya. (2011). “Alevi-Bektaşî Miraç Söyleminden Cemin Simgesel Temsillerine Hakk’ın Birlik Bilinci”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 57, 57-84.
- Şener, H. İbrahim. (2003). “Tâhiru’l-Mevlevî’nin Tesdîs-İ Na’t-İ Şerîf-İ Nâbî’si Ve Tahlîli”. *İstem*, 9-22.
- Teberoğlu, Haydar. (2011). *Alperen Seyyid Pir Hacı Murad-ı Veli Velayetnamesi*. Ankara: Kardelen Ofset Matbaacılık Tanıtım Hizm. San. Tic. Ltd. Şti.
- Timisi, Ali Haydar. (2007). “Anadolu Kültürü ve Semahlar”. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Musikisi Anasanat Dalı, İstanbul.

- Tulum, Mertol. (2017). *Nâme-i Kudsi (Kutsal Kitap) Menakıbu'l-Kudsiyye (Kutsal Menkabeler) Çevriyazılı ve Günümüz Diline Aktarılmış Metin (İkinci Kitap)*. İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Turan, Ahmet ve Yıldız, Harun. (2008). "Tarihten Günümüze Anadolu Aleviliği." *On-dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26 (26-27), 11-24.
- Türkmen, Fikret. (1999). "Yazılı Kaynaklardaki (Cönklerdeki) Bektaşî Şairlerinin Şiirlerinde Görülen Yeni Şekiller", *I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, Ankara, 339-356.
- Ürkmez, Ertan. (2015). "Türk-İslâm Mitolojisi Bağlamında Mi'râç Motifi ve Türkiye Kültür Tarihine Yansımalar". Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Yaman, Ali. (2004). *Alevilikte Dedelik ve Ocaklar, Dedelik Kurumu Ekseninde Değişim Sürecinde Alevilik*, İstanbul: K.A.S. Derneği Yayınları.
- Yıldırım, Hafsanur. (2015). "Divan Şairlerine Göre Burçlar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 8, sa. 41, s. 340-353.